

АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ КОНЦЕПТУ *BREAK* У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Іванченко М. Ю.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Стаття присвячена аналізу аксиологічних параметрів концепту BREAK у сучасній англійській мові. Окреслена поняттєвий, образний та оцінний компоненти у семантиці даного концепту. Визначено ознаки цього лінгвокультурного феномену у англійській мові.

Ключові слова: концепт, метафора, оцінний компонент, образний компонент, аксиологічні характеристики.

Иванченко М. Ю. Аксиологические параметры концепта BREAK в современном английском языке. Статья посвящена анализу аксиологических параметров концепта BREAK в современном английском языке. Очерчен смысловой, образный и оценочный компоненты семантики исследуемого концепта. Определены особенности этого лингвокультурного феномена в английском языке.

Ключевые слова: концепт, метафора, оценочный компонент, образный компонент, аксиологические характеристики.

Ivanchenko M. U. Axiological parameters of the concept BREAK in modern English. The article is devoted to the analysis of the axiological parameters of the concept BREAK in modern English. The semantic, figurative and estimating components of the concept semantics under study are outlined. Specific features of this linguistic-cultural phenomenon in English are pointed out.

Key words: concept, metaphor, estimating component, figurative component, axiological characteristics.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її актуальність. Вивчення будь-яких мовних явищ відбувається з огляду на її носія, мовця. Мовна особистість як предмет лінгвістичного дослідження є узагальненим образом носія культурно-мовних і комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, установок і поведінки [13, 166; 2, 10]. Ці орієнтири виникають, на думку П. 09Гуревича, не лише на основі знання та інформації, але і власного життєвого досвіду, вони являють собою особистісне ставлення до світу [6, 120]. Цінності лежать в основі оцінки, тих пріоритетів, які людина надає, характеризуючи предмети, якісні ознаки, події. Тому ключовим у рамках сучасних досліджень є звернення до концептів і пошук ціннісних домінант.

У семантиці лінгвокультурного концепту BREAK, услід за В. Карасиком [8], ми виділяємо поняттєвий, значеннєвий (парадигматичні властивості базового прошарку концептополя), образний (метафоричне представлення концепту, що складає периферію концептополя) та оцінний (властивий будь-якому ментальному утворенню) компоненти.

Метою даної наукової розвідки є аналіз аксиологічних параметрів концепту BREAK у сучасній англійській мові. Поставлена мета передбачає виконання низки завдань, а саме: проаналізувати концептуальні метафори, що актуалізують досліджуваний концепт у англійській мові; встановити

аксиологічне наповнення останніх, і, таким чином визначити особливості оцінного компоненту структури досліджуваного концепту; виявити специфіку образного компоненту досліджуваного об'єкту.

Аналіз останніх досліджень. Людина сприймає реальність крізь визначену власну призму норм та цінностей. Події та явища навколишньої дійсності сприймаються представниками певних соціальних угруповань як негативні, позитивні або нейтральні відповідно до правил та норм встановлених у окремому угрупованні. Зміст повідомлення та комунікативна інтенція мовця загалом визначається так званою аксиологічною категорією оцінки.

Ще давні філософи наголошували на важливості цієї логічної категорії. Складовими сучасної формальної аксиології є логіка порівняльних оцінок та логіка абсолютних оцінок. При чому перша базується на порівняльному аналізі одного об'єкту стосовно іншого, а інша – предметом вивчення етики та лінгвістичної філософії [7; 9].

Специфіка мовної оцінки полягає у тому, що її структура складається із таких компонентів як суб'єкт, об'єкт оцінки, оцінний предикат, шкала оцінок, аспект оцінки та її підстава [4; 12]. Відповідно розрізняють такі види оцінок: 1) позитивна/негативна/нейтральна; 2) загальна/приватна; 3) об'єктивна / суб'єктивна; 4) емоційна / раціональна / емоційно-раціональна 5) абсолютна / порівняльна [9].

Проблему аксиологічного забарвлення мовних явищ тією чи іншою мірою досліджували

такі наковці як Т. Космеда, І. Онищенко, У. Соловій, О. Бессонова, А. Лукенчук та Н. Вишивана. Вчені інтерпретують категорію оцінки, та, вивчають основні виразники аксіологічних категорій, зокрема лінгвостилістичні засоби вираження категорії оцінки, аналізують конотативні компоненти оцінного значення мовних одиниць різного рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. На першому етапі нашого дослідження ми спробували визначити основні характеристики концепту BREAK, які, як виявилось, здатні позначати структурні зміни різного аксіологічного наповнення шляхом аналізу концептуальних метафор. Так, з усього корпусу інвентаризованих нами концептуальних метафор виділяються такі чіткі опозиції, як: BREAK – Успіх : : Невдача, BREAK – Початок : : Кінець, концептуальні метафори BREAK – Хвороба, які поділяються на метафори – Захворіти : : Видужати.

Внутрішні, приховані опозиції ми виявили в межах деяких груп концептуальних метафор. Причиною опозиційного аксіологічного значення у деяких випадках є об'єкт тих чи інших концептуальних метафор або ж результат чи причина позначуваної концептом дії. Аксіологічне забарвлення концептуальних метафор зумовлюється інколи способом виконання певної (фізичної) дії.

Так, наприклад, концептуальні метафори «BREAK – Від'єднання» мають як негативне, так і позитивне забарвлення. Негативного забарвлення набули метафори, у ролі об'єктів яких виступають:

окремі групи людей

This law wall divide children from their parents (7, 99)

The literacy campaign has been separated off from mainstream adult education (2, 321)

політичні об'єднання

The Marxist wing split off to form a separate fraction (2, 353)

територіальні одиниці

Australia had broken away from Antarctica and continued to drift (4, 24)

Негативного характеру набули концептуальні метафори «Від'єднання частини від цілого», оскільки такі маніпуляції передбачають застосування сили, а в деяких випадках і гострих інструментів:

Someone got on the roof and stripped away the lead (3, 375)

I peeled some moss off the wood (10, 217)

Від'єднання в окремих випадках набуває позитивної конотації в значенні «звільнитись» від чогось:

The vandals cut the boat loose, and drifted away (6, 59)

У разі прагнення досягнути позитивного результату «від'єднати – вирвати» папір з певною метою:

Please tear off a piece of paper for me, too (1, 326)

Також, у разі, якщо об'єктами концептуальних метафор виступають продукти харчування:

I broke off another piece of bread (9, 107)

Концептуальні метафори, що позначають «нейтральні» явища, процеси, спричинені природним перебігом подій або потреб людини, ми віднесли до таких, що мають позитивне забарвлення. Таке тлумачення зумовлене відсутністю «нейтральності» у сприйнятті об'єктивної дійсності, оскільки взаємодія людини з навколишнім середовищем обов'язково передбачає і включає різноманітне ставлення до навколишніх предметів, іншими словами, суб'єкт вирізняє певний об'єкт тільки завдяки оцінці цього об'єкта. Поняття норми в оцінці стало об'єктом дискусій багатьох учених [3; 4, 54], більшість з яких схиляється до думки, що норма все ж таки ближча до позитивного краю шкали, оскільки людина завжди прагне до того, що заслуговує схвалення.

Так, наприклад, концептуальні метафори «BREAK – Перерва» загалом мають позитивні аксіологічні характеристики, оскільки причиною тимчасового припинення будь-якої довготривалої дії, як правило, є природні людські потреби: ночівля, канікули, прийом їжі, відвідина когось тощо.

Tom had to leave off work for a few hours to go to the dentist (1, 202)

On the way home I stopped off in London to attend a conference (8, 299)

Однак перерва, спричинена поломкою засобу пересування, природно, носить негативний характер

With antilock breaks, this car can stop anywhere (5, 95)

Результати аналізу розподілу позитивного/негативного аксіологічного наповнення оцінного компонента семантики лінгвокультурного концепту BREAK подані в таблиці:

Групи концептуальних метафор	Кількість метафор із позитивним значенням	Кількість метафор із негативним значенням
Від'єднання	12	46
Поділ	43	18
Перерва	20	1
Зменшення	15	14
Прорив	7	5
Початок	50	8
Припинення	24	28
Зміна положення у просторі	14	21
Зміна емоційного стану	31	13
Зміна фізичного стану	9	5
Зміна поведінки	10	3
Перевтілення	34	10
Зміна спеціалізації	9	3
Поява	16	5
Повідомлення	15	4

Окремі групи інвентаризованих нами концептуальних метафор виявляють лише позитивні або лише негативні конотації. Негативного значення набуває концепт BREAK у метафоричній актуалізації як зміна морального стану людини: Розчарування, Приниження, Роздратування, Зрада, Безнадійність; а також як структурна зміна фізичного стану: Руйнування, Злом, Злам, Уникнення, Банкрутство, Розрив, Смерть, Перешкода; та переломний момент переходу від одного стану існування до іншого: Невдача, Втеча. Виключно позитивне значення досліджуваного концепту актуалізується в групах метафор Контакт, Адаптація, Успіх, Вилучення, Зміна напрямку руху.

Здійснивши кількісні підрахунки проведеного аналізу, ми визначили, що з усього масиву відібраних метафор більшість із них, 58% – це концептуальні метафори, що містять негативні конотації, тимчасом 42% складають приклади, які відображають позитивне навантаження оцінного компонента семантичної структури концепту BREAK. Подібний дисбаланс зумовлений особливостями як людської психіки, так і самим актом оцінювання, який передбачає співпрацю двох автономних сфер психіки – розуму та почуттів [16; 17]. Відповідно до уявлень когнітивної психології, знання, пов'язані з неприємними для людини емоціями, больовими відчуттями, небезпекою тощо більш диференційовані, ніж знання, які мають позитивні конотації. Правомірність цієї гіпотези підтверджується результатами великої кількості лінгвістичних досліджень, об'єктом яких є оцінна лексика [12; 18; 19]. Подібне явище можна інтерпретувати як ще один доказ правомірності висновку, що в житті будь-кого мовного колективу значно більше негативних явищ, аніж позитивних.

Наступним нашим завданням є аналіз образного компонента семантичної структури концепту BREAK, який полягав в обґрунтуванні та узагальненні асоціативних зв'язків, на основі яких і виникли концептуальні метафори, що формують периферію досліджуваного поля. Антропоцентризм метафори полягає в тому, що вона виникає на основі асоціативних зв'язків суб'єктивного людського досвіду. З іншого боку, кожен окремих індивід належить до певної культури, представляє її.

Утворення асоціацій є проявом когнітивної діяльності людського мозку, суть якого полягає в зіставленні, порівнянні двох сутностей, що різняться своєю природою; конкретного з абстрактним, об'єктивного з суб'єктивним і т. ін. [10]. Сам процес пізнання і є процесом порівняння, що виявляє концептуальну систему людини [11; 264]. Аналізуючи закономірності порівнянь як універсальних елементів, які визначають форму пізнання, ми можемо виявити національно-культурну специфіку мовної особистості [15, 66]. Тому для виявлення характеру свідомості певної лінгвокультурної спільноти необхідно проаналізувати принципи утворення асоціативних зв'язків, які за своєю природою є етноспецифічними і певною мірою унаочнюють концептуальну систему окремого народу [14].

Аналіз найбільш стійких порівнянь дозволяє зробити наступні висновки стосовно відображення образних ознак концепту BREAK:

а) у межах образного компонента структури концепту BREAK переживання сильних емоцій, таких як сміх, захоплення, депресія, кохання асоціюється з падінням: *to fall about (laugh), to fall for (be charmed), to fall into depression, to fall in love etc.* В окремих випадках з падінням, зниженням порівнюється невдача – *to fall by the wayside, to fall down, to fall behind*, довіра – *to fall for*, раптово міцний сон – *to fall into a (deep) sleep*, несподівана поява – *to fall upon*.

б) абстрактні явища, які супроводжуються гучним звуком і яким властиво відбуватись непередбачувано, раптово, асоціюються з вибухом: розсміятись – *to burst out laughing*, заплакати – *to burst out crying*, раптово з'явитись – *to burst into view*, крикнути – *to burst out*.

в) із різким, несподіваним звуком, тріском асоціюється сміх – *to crack up*, жарт – *to crack jokes*. Також і з тріском як явищем, що передбачає утворення прогалини, тобто втрату попередньої цілісності, асоціюється втрата здорового глузду – *to crack up*.

г) будь-які кардинальні зміни, як правило, супроводжуються болісними відчуттями, переживаннями, у межах концепту BREAK корелюються з фізичними травмами: досягнення успіху – *to beat one's brain, to cut one's neck, to cut one's eyeteeth, to kill for a date*, невдача – *to fall flat in one's face, to cut one's own throat*, зміна поведінки – *to break one's elbow*, негативні враження – *to be crushed by the news*.

д) результатом руйнування як деструктивного процесу є повне або часткове знищення, із яким у межах образного компонента концепту BREAK асоціюється приниження – *to tear down, to beat down, to cut down*; критика – *to tear apart*; зміна поведінки – *to fall to pieces*.

е) раптова поява людей, думок, негативних емоцій; раптове повідомлення з підскакуванням – *to spring from (appear), to spring on somebody (say suddenly)*.

є) довготривалий процес виконання одноманітної дії для досягнення певного результату корелюється з довбанням: пояснювати – *to drill into someone, to drill in*.

ж) процес розрізування передбачає безповоротну структурну зміну, яка, як правило супроводжується болісними відчуттями. Із різанням в англійській лінгвокультурі асоціюється критика – *to cut one's job*, втручання – *to cut in*. Однак серед концептуальних метафор групи Припинення можна знайти приклади, у яких відрізування має позитивне значення «покінчити з минулим» – *to cut one's cables*.

з) особливої уваги заслуговує прикметник *short*, який у концептуальних метафорах периферії концептополя BREAK апелює до недосконалості, обмеженості: роздратування – *short temper*;

банкрутство – *short of money*, невдача – *short shooting, to fall short*. Однак концептуальна метафора Успіх побудована на асоціації зі вкорочуванням як віднаходженням правильного рішення – *to cut the hair, feather (to make fine decision, distinction)*.

и) поява та сон асоціюється із поворотом – *to turn out (attend, appear), to turn in (go to bed)*.

і) для надання експресивності Усунення – зняття одягу, взуття корелює зі здиранням, зриванням – *to peel off, to strip off, to tear off*.

ї) розлучення асоціюється з фізичними процесами: розпадом, розділенням, розколюванням – *to fall apart, to part from, to split up with somebody*.

Можна зробити висновок, що периферія концепту BREAK (образний компонент його структури) сформована на основі асоціацій із різними фізичними процесами, спрямованими на зміну структури об'єкта, які, як правило, супроводжуються різким звуком, відбуваються непередбачувано.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного аналізу понятійного, значеннєвого, образного та оцінного компонентів структури концепту BREAK маємо можливість визначити ознаки цього лінгвокультурного концепту: несподіваність (більшість концептуальних метафор утворені на основі асоціацій із фізичними процесами, які відбуваються раптово), непередбачуваність (результат може бути як позитивним, так і негативним), кратність (часова обмеженість: початок, припинення), швидкоминучість (зміна положення в просторі, смерть), визначеність (адаптація, повідомлення, поява, контакт), активність (прорив, вилучення, переривання, усунення, втеча), втрата досконалості, гармонії (приниження, розчарування, роздратування, зрада; руйнування, банкрутство, злом, злам, хвороба, розрив).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Поэтика; Риторика. [пер.с греческого В. Апфельрот], [вступ. статья., коммент. С. Ю. Трохачев], [пер.с греческого Р. Платонова]. Київ, 2000. 348 с.
2. Бессонова О. Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 04 «Германські мови». Донецьк, 1999. 22 с.
3. Блох М. Я. Структура и семантика оценочной конструкции. Функциональная семантика синтаксических конструкций: Межвузовский сборник научных трудов. Московский гос. пед. ун-тет им. В.И. Ленина / М. Я. Блох, Н. В. Ильина. Москва, 1986. С. 14 – 23.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва, 1985. 228 с.
5. Гегель Георг Вильгельм Фридрих. Наука логики: Ч. 1: Объективная логика; Ч. 2: Субъективная логика / за ред. Н. А. Никитина. 1997. 799 с.
6. Гуревич П. С. Философия культуры. М., 1995. 315 с.
7. Ивин А. А. Основания логики оценок. Москва, 1970. 230 с.
8. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты. Волгоград, Архангельск, 1996. С. 3-16.
9. Кузенко Г. М. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості емотивних висловлювань негативної оцінки: Дис...канд. філ.наук:10.02.04. Київ, 2006. – 20 с.
10. Калько В. В. Когнитивно-ономасиологический анализ названий лекарственных растений в украинском языке: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.01 Одесса, 2003. – 20 с.
11. Маркелова Т. В. Оценочные высказывания с предикатами «любить» и «нравиться». Филологические науки. 1997. № 5. С. 66-75.
12. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові. Запоріжжя, 2001. 362 с.
13. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи. Воронеж, 1985. 171 с.
14. Фрумкина Р. М. Психоллингвистика. Москва, 2001. 311 с.
15. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. 1994. 405 с.
16. Шахнаров А. Л. Психоллингвистика : когнитивные аспекты. Традиционные проблемы языкознания в свете новых парадигм знания. Москва, 2000. С. 120–122.
17. Шейгал Е. И., Буряковская Е. И. Лингвокультурология: Языковая репрезентация этноса. Волгоград, 2002. 177 с.
18. Bolinger D. Degree Words. The Hague, Paris. 1972. 324 p.
19. Hudson W. D. A Century of Moral Philosophy. New York, 1980. 186 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs. London, 2006. 512 p.
2. Dictionary of Word and Phrase Origins / ed. by Nigel Rees. N.Y., 1994. 220p.
3. Flavell L. Dictionary of Idioms and their Origins. London, 1994. 216 p.
4. Magnuson W. Canadian English Idioms. Sayings and Expressions. Canada, 1993. 112 p.
5. The Oxford Dictionary of English Proverbs / ed. by F. P. Wilson. Oxford, 1992. 860p.
6. Oxford Dictionary of Phrasal Verbs / ed. by A. P. Cowie & R. Macki]. Oxford, 1994. 515p.
7. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. V1. Phrasal Verbs / ed. by A.P.Cowie, R. Mackin. Oxford, 1991. 396 p.
8. Alcott L. M. An Old-Fashioned Girl. URL: http://www.free-ebooks.net/An_Old-Fashioned_Girl.html
9. Bronte A. Agnes Grey. URL: http://www.free-ebooks.net/Agnes_Grey.html
10. Butler S. Hudibras. URL: <http://www.world-art.ru>